

forming the economic awareness and competence of the students of the humanities.

Key words: economic awareness, students of the humanities, complex of educational activities, teaching and educational process of a higher educational establishment.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2015 р.

Прийнято до друку 30.10.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.

УДК 159.923.5:738.635

В. Ф. Вінтоняк, В. Ж. Богайчук

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ У КУРСАНТІВ ВИЩИХ
ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Актуальність національно-патріотичного виховання громадян України, у тому числі офіцерів (курсантів) ЗС України, особливо зростає на сучасному етапі розвитку нашої держави в умовах війни та жорсткої інформаційно-психологічної агресії з боку Російської Федерації, коли об'єктами такого впливу виступають свідомість, підсвідомість людини, її ціннісні орієнтації, а також емоційно-вольова, мотиваційна та інтелектуальні сфери. При цьому безальтернативним є виховання українських громадян на основі національної ідеї, яка має важливе значення для адекватного розуміння ними проблем національної безпеки.

Враховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні після Революції гідності, обставини, пов'язані з російською агресією, першочергового значення набуває формування у особового складу Збройних Сил України духовної культури, почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо.

Сучасні вищі військові навчальні заклади (ВВНЗ) мають стати для кожного курсанта осередком становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, бути готовими захищати її територіальну цілісність зі зброєю, сприяти відновленню миру та єднанню українського народу й злагоди в суспільстві.

Нині патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і

ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини. Визначальною рисою українського патріотизму має бути його дієвість, спроможність перетворювати почуття в конкретні справи та вчинки на користь держави. Справжній патріот повинен мати активну життєву позицію, своїми справами та способом життя сприяти якісним змінам ситуації в країні на краще. Для формування такої свідомості курсантів, має бути успішно реалізована цілісна система патріотичного виховання у всіх ВВНЗ.

Більшість сучасних науковців (В. Кротиков, Л. Снігур, І. Бех, К. Чорна, Р. Петронговський, Ю. Логвиненко, І. Нікітіна, О. Боровик та інші) розглядають патріотизм на двох рівнях: як особистісне утворення, що виявляється в свідомості, моральних ідеалах та цінностях, в реальній поведінці та вчинках людей та як частину суспільної свідомості, зокрема, національної, відображеної в почуттях, настроях, цінностях, нормах. Патріотичне почуття, соціально-моральне у своїй основі, особистість набуває не лише шляхом біологічної спадковості, а неодмінно під впливом соціального середовища, виховання (соціалізації) у широкому розумінні слова.

Відповідно до вищезазначеного **мета** статті полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні психолого-педагогічних аспектів формування патріотичної свідомості у курсантів на етапі професійного навчання.

Події, які переживає народ України на сьогоднішній день ще раз засвідчили, що проголошена у 1991р. державна незалежність потребує постійного захисту, глибокого розуміння та оцінки того, що відбувається навколо нас. Феномен Майдану – промовисте свідчення жертвовності заради безумовного дотримання прав людини та поваги до людської гідності, відстоювання загальнонаціональних інтересів, відмовою учасників від особистого заради досягнення спільної мети; багатомовністю, полірелігійністю. Зміст виховних заходів в вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) має позиціонувати Майдан, як форму небаченого дотепер у світовій історії мирного колективного протесту українців у відповідь на порушення базових прав людини і громадянина з боку недемократичного політичного режиму в країні.

Військово-патріотичне виховання, як один із як компонентів національно-патріотичного виховання, в ВВНЗ повинно бути спрямовано на формування у курсантів патріотичної свідомості й відповідного комплексу професійних й особистісних якостей. Найістотнішим критерієм їх сформованості можна вважати стійку готовність курсанта до ефективної майбутньої військово-професійної діяльності, сумлінного виконання свого обов'язку, прагнення професійними діями, практичними справами зміцнювати Українську державу та її Збройні Сили [8].

Специфіка військово-патріотичного виховання в ЗС України, в сучасних умовах, як і військової діяльності в цілому, викликана, передусім, великою суспільною та державною значущістю завдань, покладених на ЗС України.

Існує об'єктивна необхідність чіткого визначення психологічних компонентів в структурі особистості курсанта, які б давали можливість відповідно до умов його провідної діяльності визначати, прогнозувати та впливати на інтеріоризацію курсантами суспільних цінностей та власної соціолого-психологічної активності [6, с. 32].

Джерелом формування військово-патріотичної вихованості курсантів, їх професійного та морально-етичного становлення за своєю природою є не тільки, а можливо, і не стільки суспільно-громадські механізми, скільки психологічні (як на індивідуальному рівні, так і на груповому, колективному, суспільному) [7]. Власне психологічними і соціально-психологічними передумовами формування патріотичних відчуттів, настроїв є: рівень розвитку психічних процесів у людини, рівень розвиненості соціально-психологічних особливостей.

Через психологічні механізми в свідомості особистості «як вищої форми розвитку психіки» відбувається віддзеркалення всієї навколишньої дійсності, формуються форми її ставлень до світу в цілому, до даного суспільства, Батьківщини, народу.

Психологічним механізмам формування і розвитку особистості, на яких базується військово-патріотичне виховання, присвячені дослідження Л. Виготського, І. Гальчинського, Г. Костюка, М. Леонтьєва, М. Боришевського; психологічні засади патріотичного виховання визначено в роботах Б. Ананьєва, С. Максименка, О. Петровського, В. М'ясищева, Б. Теплова, Л. Снігур. В ряді досліджень розглядаються питання національного, патріотичного, морального виховання, формування гуманістичних цінностей в різних напрямках психолого-педагогічної діяльності (Ю. Андрєєв, А. Афанасьєв, В. Дзюба, С. Гречко, Я. Зорій, І. Колодій, Р. Петронговський та ін.), проте психолого-педагогічний аспект формування майбутнього офіцера-патріота на сьогоднішній день не достатньо досліджений.

На сьогоднішній день, соціально-психологічний портрет курсанта ВВНЗ досить складний. Це портрет особистості – носія, як загальних рис, притаманних нашій молоді, так і групових, типологічних особливостей, що відрізняють саме тих молодих людей, що вступають до ВВНЗ. Як відомо, соціальна та психологічна зрілість людини не збігається з біологічною. Безперечно, роки навчання – це роки інтенсивного соціального становлення особистості курсанта. Воно відбувається у декілька етапів: від формування власної самооцінки курсанта, до включення його у всі види соціальної активності. Справа в тому, що потреба у патріотичній діяльності формується у переважній частині людей з 25-30 до 50-55 років (Б. Додонов, С. Франк). І це лише за умови, що особистість збагачувала та практично реалізувала свій потенціал у відповідності з віковими періодами свого розвитку.

Курсантські роки, як правило, припадають на період досягнення молодими людьми повноліття (18-25 років). Саме в цей час розвивається самовизначення курсанта як суб'єкта активності [5]. Тобто, в

індивідуально-психологічному просторі людини вирішується суперечність між «Я – об'єктом» та «Я – суб'єктом», відбувається вибір між «Я – ідеальним» та «Я – реальним» [4]. Іншими словами, молодою людиною ставиться перед собою проблема усвідомлення повноцінності, успішності власного життя, правильності вибору своєї професії, і можливостей реалізації в ній. Цей процес самовизначення йде від усвідомлення курсантом власної сутності (своїх можливостей, формування установки на реалізацію своєї, а не нав'язаної, життєвої та часової перспективи), до продуктивного самовключення курсанта в реалії військової служби. Відбувається ідентифікація з особливостями соціально-психологічної, демографічної групи, якій властиві специфічні цінності, мова й норми поведінки, стиль, дозвілля, рішучість у реалізації задумів, властивої тільки їй соціальної, психологічної ситуації розвитку.

Результат самовизначення та самореалізації курсанта залежить від дії механізму смислоутворення: осмислення обраного фаху, усвідомлення сенсу майбутнього життя, своєї позиції у розбудові незалежної української держави. Це означає встановлення позитивного взаємозв'язку між можливостями курсанта та його самореалізацією у професійних, суспільно-значимих і реальних життєвих ситуаціях [1].

У цей період активно формується світогляд. На основі зміни у змісті та співвідношенні провідних мотиваційних тенденцій особистості відбувається трансформація системи потреб і світогляду. Світогляд сприяє формуванню стійкої ієрархічної системи цінностей, під впливом яких розвиваються погляди та переконання курсантів. Погляди та переконання стають регулятором бажань і перетворюються на мотиви діяльності. Відбувається формування механізму цілетворення, основними виявами якого є наявність у людини певного задуму, плану життя, життєвої мети та загального досвіду свого буття [2]. Цей механізм пов'язаний із прагненням і здатністю курсанта здійснювати самопроекцію на майбутнє. Особливістю формування патріотичної свідомості у цьому віці полягає і в тому, що здійснюється відкриття курсантом свого неповторного внутрішнього світу, індивідуальності своєї особистості, усвідомлення незворотності часу, формування цілісного уявлення про себе як про невід'ємну частину суспільства та держави.

Усвідомлення плину часу, спонукає юну особистість до самооцінки, перегляду засвоєних у дитинстві цінностей, розуміння вічних цінностей (добра і зла, щастя і нещастя, справедливості і несправедливості тощо), осмислення життєвих суперечностей, криз та успіхів власного розвитку.

Роль рефлексії у цьому віці є дуже важливою, оскільки вона дає змогу проводити аналіз життя, здійснювати погляд на нього збоку. Глибоке розуміння власних зв'язків зі світом, ставлень до інших людей, правил та основ своїх вчинків і поведінки, усвідомлення моральних цінностей і потреби у духовному розвитку, визначення духовно-моральної позиції і моральних мотивів – усе це є результатом

самоаналізу та саморефлексії. Відкриття свого внутрішнього світу, індивідуальності своєї особистості, усвідомлення незворотності часу, формування цілісного уявлення про себе свідчать про перехід свідомості на якісно новий рівень. Розвиток когнітивних аспектів свідомості виявляється у підвищенні значущості системи власних цінностей, посиленні особистісного, психологічного, динамічного напрямів самовиховання [2].

Отже, для актуалізації почуття патріотизму необхідно перш за все стимулювати розвиток індивідуальності кожного курсанта. Головне завдання ВВНЗ, зокрема викладачів, всіляко сприяти розвитку потреб курсанта у самопізнанні, самоспонуванні, самовизначенні (життєвому й професійному), самореалізації всіх його потенційних можливостей [3].

Виділяють три основних етапи оволодіння курсантами професійною діяльністю:

По-перше, це формування психологічної готовності фахівця. Цей етап включає: визначення актуальних особистісних та професійних якостей курсанта та його власних перспектив як спеціаліста; вивчення накопиченого досвіду українських вчених (що активізує, на наш погляд, почуття гордості за досягнення вітчизняної науки); розвиток власного досвіду (бажано формувати ситуацію успіху для курсанта, впевненості у своїх власних можливостях, позитивне ставлення до себе, до обраного фаху, до служби в ЗС України); вивчення моделі професійної діяльності; розвиток та оволодіння функціональним станом, який відповідає цій моделі (через позитивні переживання).

По-друге, це формування психологічної адаптація фахівця, яка включає: стереотипізацію дій; прийняття професійної поведінки, стилю ділової комунікації, традицій українського війська; раціоналізація діяльності, як виокремлення груп конкретних завдань діяльності, котрі розв'язуються репродуктивно на основі накопиченого досвіду.

По-третьє, формування самореалізації власної суб'єктної активності у формі різних стратегій поведінки (когнітивної, комунікативної, емоційної, конативної, аксіологічної) в різних модельованих ситуаціях (ділові ігри, тренінги, рольові та рефлексивні ігри, практика тощо) [4].

Навчально-пізнавальна діяльність курсанта, на всіх етапах професійної підготовки повинна бути тісно пов'язана з переживанням патріотичних почуттів. Цьому повинен слугувати дизайн приміщень в українському стилі, українська символіка, постійні приклади героїзму наших воїнів на Сході України. При такому підході актуалізується почуття соборності, як основи патріотизму: «ми українці», «ми майбутні українські офіцери», «наш національний університет», «наші українські вчені», «наші герої» тощо. Тобто, у формуванні патріотизму потрібно спиратись на відповідну вікову зрілість молодого людини та вести її за собою, являючи собою зразок відданого патріота Батьківщини, адже молодість за своєю природою не є ні прогресивною, ні консервативною. Вона лише потенція, готова до будь-якого починання (К. Манхейм). А це

значить, що молодь піде за тим, хто своїм життєвим прикладом, своєю відкритістю, героїкою боротьби за ідеали свободи, поведе її за собою. Вплив особистості вихователя (викладачі, начальники курсів, курсові офіцери, керівництво вузів), особливо, його соціально-політичне обличчя, являє собою таку величезну силу, яку не можуть замінити ні підручники, ні система заохочень та покарань.

Таким чином, патріотизм є складною інтегративною якістю особистості українського громадянина, що втілюється у самовідданій любові до своєї Батьківщини, дієвій потребі та прагненні практичними справами її зміцнювати і захищати. Патріотизм, який формується в особистості курсанта у процесі професійного навчання у вищому військовому навчальному закладі, обов'язково містить аналогічні почуття та ставлення не тільки до Вітчизни в цілому, але й безпосередньо до ЗС України, передбачає його прагнення сумлінно виконувати військовий обов'язок і досягнення високого ступеня професіоналізму та свідомого ставлення до збройного захисту Батьківщини.

Список використаної літератури

1. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / М. Й. Боришевський. – К., 2000. – 63 с. **2. Боровик О. В.** Психологічні умови формування патріотичної свідомості учнів ліцеїв : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 / О. В. Боровик. – Хмельницький, 2008. – 242 с. **3. Кремень В. Г.** Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2007. – 576 с. **4. Нікітіна І. В.** Про деякі психологічні аспекти формування патріотизму студентської молоді / І. В. Нікітіна // Актуальні проблеми виховання студентів, формування їх як особистостей у вищих закладах освіти : Міжнародна науково-практична конференція, 11-12 грудня 2002 р., К. : тези доповідей. – 2002. – С. 257 – 260. **5. Савчин Л. П.** Вікова психологія / Л. П. Савчин. – К. : Академвидав, 2006. – 360 с. **6. Уткін О. І.** Осягаючи велич і гідність Батьківщини. Духовні цінності у життєдіяльності війська України / О. І. Уткін // Віче. – 2002. – № 2. – С. 31 – 36. **7. Снігур Л. А.** Психологія становлення громадянськості особистості / Л. А. Снігур ; Одеський ін-т сухопутних військ. – Одеса : Черкаси, 2004 . – 331 с. **8. Сулятицький І. В.** Соціально-психологічні механізми громадянського виховання / Звіт про виконання складової частини науково-дослідної роботи за темою «Формування майбутніх офіцерів як громадян України та розвиток їх патріотичності». Шифр «Патріот України». – С. 37 – 65.

Вінтоняк В. Ф., Богайчук В. Ж. Психолого-педагогічні аспекти формування патріотичної свідомості у курсантів вищих військових навчальних закладів

У статті розкрито методологічну сутність поняття «патріотизм», проаналізовано особливості формування патріотичної свідомості

курсантів в процесі фахової підготовки у вищих військових закладах, специфіку організації військово-патріотичного виховання, як компонента національно-патріотичного виховання. Розкрито психологічні механізми формування патріотичної свідомості курсанта через специфіку основних етапів оволодіння професійною діяльністю. Ефективність розвитку патріотичної свідомості курсантів залежатиме від створення у вищих військових закладах розвиваючого багатовимірного освітнього простору, який виконує функцію зовнішнього ресурсного забезпечення у вигляді створення і розвитку необхідних когнітивних і ціннісно-сміслових орієнтирів.

Ключові слова: патріотизм, патріотична свідомість, курсант, військово-патріотичне виховання, професійна підготовка.

Винтоняк В. Ф., Богайчук В. Ж. Психолого-педагогические аспекты формирования патриотического сознания у курсантов высших военных учебных заведений

В статье раскрыто методологическую сущность понятия «патриотизм», проанализированы особенности формирования патриотического сознания курсантов в процессе профессиональной подготовки в высших военных заведениях, специфику организации военно-патриотического воспитания, как компонента национально-патриотического воспитания. Раскрыто психологические механизмы формирования патриотического сознания курсанта через специфику основных этапов овладения профессиональной деятельностью. Эффективность развития патриотического сознания курсантов будет зависеть от создания в высших военных заведениях развивающего многомерного образовательного пространства, который выполняет функцию внешнего ресурсного обеспечения в виде создания и развития необходимых когнитивных и ценностно-смысловых ориентиров.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое сознание, курсант, военно-патриотическое воспитание, профессиональная подготовка.

Vintoniak V., Bogaychuk V. Psychological and pedagogical aspects of higher military educational establishments cadets patriotic consciousness formation

The article deals with methodological essence of «patriotism», the features of patriot consciousness and self-consciousness of cadets during preparation in higher military educational establishments, military patriots upbringing organizational specifics as a component of national patriotic upbringing. The psychological mechanisms of cadets' patriotic consciousness formation also as profession mastery main steps are also analyzed. The effectiveness of cadets patriotic consciousness development depend upon the creation of developing multileveled educational environment as a external resources supply for the required cognitive and value-conceptual creation and development milestones.

The main feature of Ukrainian patriotism is its efficiency, capability of transformation of the feeling into actions and deeds to the benefit of the state. Patriotism in military warfare should foresee the cadets ambition to consciously perform military duties and high level of professional achievement also as conscious attitude towards the Motherland defense. The basis of cadets patriotic professional, moral and ethical consciousness formation are lying not only in social processes but also psychological (on individual and group, collective, social level). Psychological and social psychological conditions of patriotic feelings and frame of mind formation are: level of psychological processes development, social psychological features development.

Key words: patriotism, patriotic consciousness, cadet, military patriotic upbringing, professional development.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2015 р.

Прийнято до друку 30.10.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 378.035.6

Н. М. Дідик

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У теперішній час соціально-історичних змін значної актуальності набула проблема розвитку патріотизму і формування активного громадянина, який глибоко шанує свою Батьківщину, минуле рідного краю та будує її світле майбутнє. Це соціально свідома людина, яка усім серцем прагне покращити долю свого народу, наполегливо працює на благо незалежності рідної країни. Тому зараз велика роль надається національно-патріотичному вихованню та формуванню громадянської зрілості.

У зв'язку з цим 16 червня 2015 року Міністр освіти і науки України Сергій Квіт підписав Наказ Міністерства освіти і науки України № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» [4]. Питання патріотичного виховання сучасної молоді вивчали такі українські вчені: Л. Білий, А. Загородня, О. Мельнікова та ін. Разом з тим, ця проблема у літературі розкрита ще недостатньо. Це стало **метою** для написання статті – проаналізувати сучасний погляд на національно-патріотичне виховання молоді, опираючись на нещодавно прийняті накази МОН України.